

# 1252

## L'esca

(ALDC, VIII, 1752. L'esca)

*Esca*, “menjar que serveix per a atraure el peix” (*DIEC*), prové del llat. *ĒSCA* ‘aliment; aliment o porció per a escar l'ham’; doc. al s. XIII, en cat. també ha significat ‘matèria molt seca perquè s'encengui amb una espurna; aliment del foc’ (s. XIV) (cf. *PALDC*, V, 740, i VII, mapa 954) i s'ha usat en l'expressió *ser l'esca del pecat* ‘ésser la causa o el culpable d'una malifeta; ser molt dolent’ 60. En són der. *esc* 143, deverbal de *escar* 68, 155; *escada* 36, 69, 155, der. amb el suf. *-ada* (< -ATA), que del caràcter col·lectiu ha passat a sinònim de *esca*; *esquer*, probablement ja der. de *ESCARĪUM*, però que també podria ser, atesa la seva doc. tardana, un der. d'època romànica, tal vegada per a desambiguar el significat de *esca* ‘aliment per a escar l'ham’ del de ‘matèria inflamable’, com igualment podria haver passat amb *esc*.

Per analogia de la seva funció apareix localment *enza* 150, f. de *enze* (< *ĪNDĪCE* ‘indicador; revelador’), aplicat pròpiament a un aliment que atreu els ocells (veg. *PALDC*, VII, mapa 1052; Martines, 2011 b).

Una gran part de significants es refereixen a un ‘menjar concret’, entre els quals *cuc* i *llambric* coneixen una notable extensió (cf. *PALDC*, VII, mapa 1024). *Cuc*, d'origen expressiu (var. dim. *cuquet* 57, 96, 100, 104, 110, 167, 183, en alguns punts val. lexicalitzat i, inicialment, col·lectiu, *cucada* 63), es diu d'un ‘petit invertebrat de cos blan i allargat, que s'arrossega’, amb precisió semàntica referit a la pesca (*cuc de pescar* 48) o no (*cuc de terra* 18); passa una cosa semblant amb el f. *cuca* (*cuca de riu* 20, dim. *cuqueta* 107) i amb geosinònims com l'arcaisme *verm* 4, 6, 7, 11 (< *VERMIS*); amb *papu* 14 i *papota* 11, pejoratiu de *papa*, els dos d'origen infantil expressiu, amb probable encreuament amb *papar* ‘menjar’ (< *PAPPARE*); amb *tartany* 116, 117, 119, *tartanya* ‘cuc de terra’ (s. XIX) 118, possible der. de *\*TERMITANEUS*, de *TERMES*, *TERMITIS*; amb *embuderó* 167, var. de *buderó* ‘cuc de terra’, potser canvi de *budelló*; amb *llambric* ‘cuc’, probablement del llat. *LŪMBRĪCUS*, que ha originat les var. *llembri* 102, pel canvi de [a] > [e] per palatalització causada per la consonant palatal, *llombric* 93, potser de *LŪMBRĪCU* (cf. cast. *lombriz*); a partir de *llambric* s'ha format *llambrigo* 165, 175, 181, amb el suf. der. de *-ICULU*, i d'aquest el dim. *llambrigolet* 181 i la var. *llambrigo* 133 o a l'inrevés (cf. *llombrigo/llombrigolet* ‘melic’, *cervol/cérvol*, *ninxo/nínxol*, etc.); són imputables a interferència amb el cast. *lombriz*, les adaptacions *llombrissa* 178, *llombrisseta* 162, *llombrissia* 159, 161.

Entre els altres esquers no genèrics n'hi ha que són del mar, com *calamanxi* 133, dim. no enregistrat al *DECat*, der. de *calam*['a] (← it. dial. *calamaro*, cf. mapa 1135); *caragol de cranc* 133 (*caragol*, d'origen incert, cf. *PALDC*, VII, mapa 951; *cranc* < *CANCREM*, cf. mapa 1267); *gamba* 163, 173 (< llat. vg. *CAMBĀRUS*; cf. mapa 1268); *sardina* 163 (< *SARDĪNA*, cf. mapa 1258); i n'hi ha que fan referència a criatures de terra, com *terrando* ‘tipus de bolet’ 18 (< *terra en dòs*, per la terra que acumula al dors), *patata* 23, 44, 118 (← cast.) (veg. *PALDC*, V, mapa 724), *xigrons* 44 (< *CICERONE*) (veg. *PALDC*, IV, mapa 475); *llangost* 44,

95, m. de *llagosta* < llat. vg. *LACŪSTA*, var. de *LOCŪSTA* (cf. mapa 1137 i *PALDC*, VII, mapa 978); *grill* 115, del llat. *GRĪLLUS* (o *GRYLLUS*; veg. *PALDC*, VII, mapa 977); *mosquit* 19, 20, der. de *mosca* 12, 23, 44, 98 (ross. *musca* 11 < *MŪSCA*; veg. *PALDC*, VII, mapa 1004); *pluma de pollastre de color* 20 (*pluma* < *PLŪMA*; *pollastre* < *PULLASTRUM*, der. de *PŪLLUS*); *dacsa* ‘blat indi’ 167 (probablement < àr. andalusí *ALASA* o *\*ALALASA*; veg. *PALDC*, IV, mapa 521), *esca feta amb farina de blat de moro per a pescar la llissa* (164); *fardet* 163, “fet de cucs que lliguen a un *plomel*”, pròpiament ‘farcell’, dim. del cast. *fardo*; *molinada* 159, “bolla formada amb molts de cucs entravessats amb una agulla, i que serveix per a pescar anguiles” (*DCVB*), extensió de ‘residus d'oliva’, compost de *molinar* i el suf. abundancial *-ada* (< -ATA); *mocí* 179, possible var. de *bocí* (< llat. vg. *\*BUCCĪNUM*, der. de *BŪCCA*), per equivalència acústica *B = M* (cf. Veny, 1986 b); *pasta* 118, 163 (dim. *pasteta* 173), ‘petita massa aglutinant de farina que es posa a l'ham’, del llat. tardà *PASTA*.

Per oposició a la motivació de ‘esquer concret’, apareix de vegades el genèric *menjar*, del llat. vg. *MANDĪCARE*, cl. *MANDŪCĀRE* (var. *minjar* 148, 172, amb canvi de [e] > [i] per palatalització); *menjua* 77 sembla un der. de *menjar* amb el suf. *-ulla* (< -UCULA), de naturalesa pejorativa (cf. oc. *manjoio* “en mauvaise part”, Mistral), i que presenta els congèneres dialectals *menjulla* (ross.) i *menjuga* (val.), una interpretació que creiem menys agosarada que la del *DECat*, que considera el mot pres del fr. ant. *manjue*, arribat també al port.

Entre els mots presos d'una altra llengua figuren *asticó* 9, 15, del fr. *asticot*; *carnada*, que ha arribat del cast. andalus i murcià (doc. s. XVII, cf. *LMP*, III, 452), i *cebo*, pres del cast. (s. XIV), on deriva de *CIBUS*; aquest coneix les var. [θ] *ebo* 87, 93, 139, *cep* 29, que n'és una catalanització, i el der. *cebada* 62, mentre que l'esmentat *CIBUS* va tenir descendents genuïns en el verb *acevar* ‘esquerrar’ 140, que va donar *acevador* 145 i *acevall* 140, 156, amb el suf. *-all* (< -ACULU), com *forcall*, *crestall*, etc. i probables der. de *CIBUS*, com *seu* 122, [θ] *eu* 138, amb les formes mossaràbigues *xeu*, *atxeu* 127 i *xebos* 124; el ross. *apat* 13 és pres del fr. *appât*.

Cal citar el mot en relació *brumejar* ‘grumejar; tirar peix desfet junt amb sorra, a fi que acudeixin els peixos’ 70, 147.

La projecció geogràfica dels significants mostra els genuïns i precisos *esca* i *esquer* en bona part del cat. or., especialment costaner, amb la seva transferència al bal. i alg. (sempre que aquí no sigui préstec it., cosa poc probable atesa la nodrida presència de mots genuïns cat. de la pesca en aquest dialecte); l'herència mossàrab hauria deixat variants a l'àrea tortosina (*atxeu*). Entre els mots referits a un esquer concret, *cuc* i *llambric*, de distribució especialment interior, són majoritaris. La interferència ha deixat petjades en *carnada* i *cebo*, del cast., i *asticó*, del fr.

Són mots normatius *esquer*, des del *DG<sub>I</sub>*, 1932; *esca*, des del *DIEC<sub>I</sub>*, 1995.